

Верховний
Суд

Особливості розгляду спорів, що виникають з договорів приватизації та оренди державного та комунального майна

Юрій ЧУМАК

суддя Касаційного господарського суду у складі
Верховного Суду, кандидат юридичних наук

17 травня 2024 року

Національна школа суддів України
семінар для суддів місцевих та апеляційних
господарських судів

Спори щодо приватизації державного та комунального майна

Законодавство, що регулює відносини приватизації державного і комунального майна

Закон України "Про приватизацію державного і комунального майна" від 18.01.2018 № 2269-VIII (набрав чинності з 07.03.2018)

Закон України "Про управління об'єктами державної власності" від 21.09.2006 № 185-5

Втратили чинність:

Закон України "Про приватизацію державного майна" від 04.03.1992 № 2163-12 (втратив чинність)

Закон України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" від 06.03.1992 № 2171-12 (втратив чинність)

Закон України "Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі"; від 10.07.1996 № 290/96-ВР (втратив чинність)

Д

Юрисдикційні питання

- Стаття 20 Господарського процесуального кодексу України:
господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною другою цієї статті), та інші справи у визначених законом випадках, зокрема справи у спорах щодо приватизації майна
- Стаття 30 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна»:
спори щодо приватизації державного або комунального майна, крім спорів, які виникають із публічно-правових відносин та віднесені до компетенції адміністративних судів, вирішуються господарським судом у порядку, встановленому ГПК України, крім випадків, коли сторони погодили передачу таких спорів на вирішення міжнародному комерційному арбітражу відповідно до частини дванадцятої статті 26 цього Закону

Юрисдикційні питання

- Постанова ВП ВС від 25.03.2020 у справі № 826/11186/18

У правовідносинах приватизації Фонд держмайна виконує функції власника майна та вчиняє правочини, спрямовані на відчуження речових прав держави на майно іншим фізичним та юридичним особам.

Спори щодо реалізації таких функцій та відчуження майна на користь інших осіб не можуть бути предметом розгляду в порядку адміністративного судочинства, оскільки не підпадають під визначення публічно-правового спору, наведеного у статті 4 КАС України, з огляду на те, що Фонд держмайна у таких правовідносинах не виконує владних управлінських функцій, а реалізує повноваження власника майна, що свідчить про приватноправовий характер цього спору.

Ці спори вирішуються у порядку господарського судочинства.

Юрисдикційні питання

- **Постанова ВП ВС від 18.03.2020 у справі № 813/2616/18**

Вимоги позивача щодо тривалого розгляду заяви про приватизацію об'єктів комунальної власності шляхом викупу стосуються приватизації комунального майна, а тому цей спір не є публічно-правовим, а має вирішуватися судами за правилами ГПК України.

Позивач звернувся до адміністративного суду з позовом через тривалий розгляд його заяви про приватизацію об'єктів комунальної власності шляхом викупу. Отже, якщо узагальнити зміст та характер вимог, об'єкти власності, на які спрямовані ці вимоги, та спосіб перевласнення, який позивач просить застосувати щодо конкретного об'єкта (об'єктів) приватизації, у поєднанні з поведінкою, вчинками та рішеннями міської ради, які та здійснила та/чи мала здійснити з об'єктами комунальної власності, які підлягали приватизації, **то всі ці правові явища, які виникли у зв'язку з ініціативою позивача приватизувати об'єкти комунальної власності шляхом викупу, охоплюються поняттям «приватизація комунального майна»,** під яким з юридичної точки зору розуміється майнова угода між суб'єктами приватизації, змістом якої є оплатне, частково сплатне або безоплатне відчуження (перевласнення) комунального майна.

Пред'явлення позову, у тому числі, до суб'єкта владних повноважень, не змінює правової природи юридичного спору та в цьому випадку не є підставою для вирішення його в порядку адміністративного судочинства.

Юрисдикційні питання

- **Постанова ВП ВС від 12.05.2020 у справі № 925/308/18**

Спир про те, чи слід було сільраді відчужувати спірне майно виключно в межах приватизаційної процедури в розумінні законів «Про приватизацію державного майна» та «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)», чи у цьому випадку була прийнятна також інша процедура відчуження, є спором щодо приватизації комунального майна.

З урахуванням характеру спірних правовідносин, а також наявності прямої вказівки закону на вид судочинства, у якому має розглядатись така категорія справ, **спир у цій справі підлягає розгляду в порядку господарського судочинства, а участь фізичної особи у процедурі відчуження майна не змінює правової природи такого юридичного спору та не є підставою для вирішення його в порядку цивільного судочинства.**

Спосіб захисту

- [Постанова КГС ВС від 19.12.2023 у справі № 910/2490/23](#)

Якщо позивач вважає, що він має право на приватизацію шляхом викупу, але відповідний орган приватизації ухиляється від проведення визначеної законом процедури, то **належним способом захисту прав позивача є звернення з позовом про спонукання до укладення договору купівлі-продажу.**

При цьому вимогу позивача про зобов'язання укласти договір у певній редакції у випадках, які допускають вирішення таких спорів судом, слід тлумачити як вимогу про визнання укладеним такого договору в судовому порядку у запропонованій позивачем редакції, що відповідає способам захисту, визначеним пунктом 6 частини другої статті 16 ЦК України.

Повноваження органів приватизації

- [Постанова КГС ВС від 30.08.2018 у справі № 908/2215/17](#)

Закон України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» та Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна» не покладають на міську раду обов'язку щодо укладення договору купівлі-продажу об'єкта малої приватизації.

Задоволення місцевим господарським судом позовної вимоги про зобов'язання відповідача укласти договір купівлі-продажу в даній справі означало б, по суті, затвердження судом звіту про оцінку майна і, таким чином, суд перебрав би на себе повноваження міського голови щодо такого затвердження, що суперечило б приписові частини другої статті 19 Конституції України.

Повноваження органів приватизації

- Постанова КГС ВС від 31.10.2018 у справі № 914/111/18

Виступаючи у договірних відносинах купівлі-продажу об'єкту приватизації, орган приватизації не є вільним в укладенні договору, оскільки він має обов'язок оформити договірні відносини. Орган приватизації не може самостійно визначати об'єкт продажу, спосіб продажу і не має права вибору контрагента майбутнього договору купівлі-продажу.

За наявності рішення власника про виключення об'єкта з переліку майна, що підлягає приватизації способом викупу, орган приватизації не має підстав для укладення договору купівлі-продажу.

Об'єкти приватизації

- Постанова КГС ВС від 03.10.2023 у справі № 927/640/19

Факт включення підприємства до Переліку об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави, затвердженого постановою КМУ від 04.03.2015 № 83, зумовлює застосування до спірних правовідносин положень частин 1 та 2 статті 4 Закону України "Про приватизацію державного і комунального майна" щодо заборони приватизації.

Відповідно до ч. 1 вказаної статті у відповідній редакції, до об'єктів державної і комунальної власності, що підлягають приватизації, належать усі об'єкти права державної і комунальної власності, крім тих, приватизація яких прямо заборонена цим Законом та іншими законами України.

Об'єкти приватизації

- **Постанова КГС ВС від 08.11.2023 у справі № 918/1141/22**

Положеннями частини 12 статті 32 Кодексу цивільного захисту України визначено, що захисні споруди цивільного захисту державної та комунальної власності не підлягають приватизації (відчуженню).

Однак зміст частини 16 статті 32 цього Кодексу не виключає існування різних форм власності на захисні споруди цивільного захисту, споруди подвійного призначення, найпростіші укриття, передбачаючи натомість можливість доступу користувачів до таких споруд.

Факт того, що протирадіаційні укриття можуть перебувати, у тому числі, у приватній власності, не може легітимізувати протиправність процесу відчуження такого майна з власності держави.

Об'єкти приватизації

- **Постанова КГС ВС від 04.10.2023 у справі № 910/8623/22**

Розглядаючи справу про включення об'єкта державної власності до переліку об'єктів малої приватизації, що підлягають приватизації, та затвердження цього переліку, суди з урахуванням предмета та підстав позову мають надати відповіді на такі запитання:

1. Чи наявні правові підстави для включення спірних приміщень до переліку об'єктів малої приватизації?
2. Якщо так, то чи підлягають приватизації спірні приміщення шляхом викупу?
3. Якщо так, то чи належить зазначене право позивачу?

При цьому, надаючи відповідь на питання щодо наявності правових підстав для включення спірних приміщень до переліку об'єктів малої приватизації, слід урахувувати, що алгоритм дій уповноважених органів полягає насамперед у перевірці того, чи може зазначений об'єкт бути об'єктом приватизації взагалі з об'єктивних або суб'єктивних причин. Про це, зокрема, свідчать приписи частини дев'ятої статті 11 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна», яка містить перелік підстав для відмови державними органами приватизації у включенні до переліку об'єктів, що підлягають приватизації, кожна з яких є самостійною підставою.

Порядок і способи приватизації

- **Постанова КГС ВС від 25.11.2020 у справі № 914/79/19 (1)**

Відповідно до пункту 2 розділу V Прикінцевих та перехідних положень Закону встановлено, що приватизація (продаж) об'єктів, щодо яких рішення про приватизацію було прийнято до набрання чинності цим Законом, здійснюється та завершується відповідно до вимог цього Закону, *крім об'єктів, за якими:*

- дата проведення аукціону, конкурсу, викупу, продажу пакетів акцій (часток, паїв) господарських товариств, зазначена в опублікованому інформаційному повідомленні про продаж державного або комунального майна, припадає на день після набрання чинності цим Законом;
- після завершення процедури продажу відбувається оформлення договору купівлі-продажу;
- на момент прийняття рішення про їх приватизацію належали до об'єктів групи Г згідно з класифікацією об'єктів приватизації, встановленою Законом України «Про приватизацію державного майна», та щодо яких є дійсною оцінка, або Кабінетом Міністрів України визначено радника для надання послуг з підготовки до приватизації та продажу об'єктів приватизації за результатами проведення конкурсу.

Порядок і способи приватизації

- Постанова КГС ВС від 25.11.2020 у справі № 914/79/19 (2)

Визначальним для правильного застосування до спірних правовідносин положень Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)» чи Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» має значення встановлення обставин наявності/відсутності у відповідних правовідносинах винятків, передбачених пунктом 2 розділу V Прикінцевих та перехідних положень Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна».

Порядок і способи приватизації

- [Постанова КГС ВС від 18.10.2023 у справі № 922/239/22](#)

Закінчення процедури приватизації шляхом укладення договору купівлі-продажу відповідно до абзацу 3 пункту 2 розділу V «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» можливо лише в тому випадку, коли органом приватизації здійснено всі дії, спрямовані на проведення підготовки об'єкту до приватизації, в тому числі і визначено ціну продажу.

Порядок і способи приватизації

- [Постанова КГС ВС від 04.02.2020 у справі № 910/12199/18](#)

Приватизація об'єктів агропромислового комплексу, щодо яких на день набрання чинності Законом України «Про приватизацію державного і комунального майна» державними органами приватизації затверджені плани їх приватизації, здійснюється та завершується відповідно до вимог Закону України "Про особливості приватизації майна в агропромисловому комплексі» в силу положень частини 4 Прикінцевих та перехідних положень Закону України № 2269-VIII від 18.01.2018.

Новий порядок приватизації, визначений Законом України «Про приватизацію державного і комунального майна» до такого об'єкту приватизації не застосовується.

Порядок і способи приватизації

- [Постанова КГС ВС від 22.09.2020 у справі № 906/967/19](#)

Приписами частини 2 статті 18 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» передбачено умови, за виконання яких, орендар одержує право на викуп орендованого майна (будівлі, споруди, нежитлового приміщення) за ціною, визначеною за результатами його незалежної оцінки.

Надання орендодавцем згоди орендарю уже після здійснення останнім невід`ємних поліпшень орендованого майна свідчить про подальше схвалення радою невід`ємних поліпшень, як і виконання робіт щодо невід`ємних поліпшень орендованого майна до прийняття рішення про приватизацію цього майна, не суперечать положенням, зокрема, Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна».

Порядок і способи приватизації

- Постанова КГС ВС від 11.01.2023 у справі № 922/4195/21

Рішення органу приватизації про відмову у затвердженні протоколу електронних торгів або про відмову від укладення договору купівлі-продажу має містити вичерпний перелік підстав для прийняття такого рішення і ухвалюється після закінчення електронного аукціону на підставі перевірки органом приватизації заяви на участь у приватизації об'єкта малої приватизації і доданих до неї документів та інформації переможця аукціону.

В силу положень частини 9 статті 14 Закону "Про приватизацію державного і комунального майна" не можуть бути підставою для прийняття рішення про відмову в затвердженні протоколу електронних торгів та подальшому укладенні договору купівлі-продажу формальні (несуттєві) помилки в оформленні заяви на участь у приватизації об'єкта малої приватизації або в документах та інформації, що подаються разом із такою заявою, які не впливають на зміст заяви або документів та інформації, зокрема технічні помилки та описки.

Порядок і способи приватизації

- [Постанова КГС ВС від 25.07.2023 у справі № 914/21/20](#)

Положення законодавства, як чинного на момент прийняття радою рішення про включення нежитлових приміщень до переліку об'єктів приватизації, так і після набрання чинності Законом України «Про приватизацію державного і комунального майна», передбачали визначення ціни викупу об'єкта приватизації з урахуванням встановленої його вартості за результатом оцінки.

Тож будь-який інший підхід до визначення вартості викупу об'єкта приватизації нівелює необхідність проведення оцінки майна з метою визначення її вартості під час проведення процедури приватизації. **Застосування радою коефіцієнта 0,6 до визначення вартості об'єкта приватизації не відповідає положенням законодавства щодо формування ціни продажу об'єкта, що підлягає приватизації шляхом викупу.**

Відтак, оскільки визначена позивачем у проєктах договорів ціна продажу об'єкта приватизації є меншою від визначеної вартості майна на підставі його оцінки, висновки судів щодо погодження сторонами всіх істотних умов договору, зокрема ціни об'єкта продажу, як обов'язкової передумови для укладення господарського договору є помилковими.

Порядок і способи приватизації

- [Постанова КГС ВС від 08.09.2021 у справі № 908/1115/20](#)

Постановою КМУ від 10.12.2003 № 1891 затверджено Методику оцінки майна. Із внесенням змін до її пункту 22 (постанова КМУ від 20.02.2019 № 224) було не тільки встановлено строк дійсності висновку про вартість об'єкта приватизації, який становить 18 місяців після дати оцінки (крім випадків, коли строк дії такого висновку, складеного до набрання чинності Методикою, продовжено відповідним наказом), а і передбачено обов'язкову вимогу щодо дійсності зазначеного висновку на дату укладення договору купівлі-продажу об'єкта приватизації.

Отже, з огляду на особливості правовідносин, пов'язаних з приватизацією майна комунальної форми власності, укладення договору купівлі-продажу об'єкта приватизації за ціною, визначеною у відповідному висновку, у тому числі і за рішенням суду, може відбутися лише в період його дійсності.

Застосування законодавства про приватизацію

- [Постанова КГС ВС від 14.09.2023 у справі № 918/531/23](#)

Виходячи із визначення поняття електронного аукціону (спосіб продажу об'єкту приватизації з визначенням переможця), положень статей 1, 10 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна», Порядку проведення електронних аукціонів для продажу об'єктів малої приватизації та визначення додаткових умов продажу, затверджено постановою КМУ від 10.05.2018 № 432, останній завершується укладенням договору купівлі-продажу та його опублікуванням.

Здійснення оплати за виграний лот та укладення договору купівлі-продажу за результатами проведеного аукціону є етапами його проведення, тому забезпечення позову шляхом заборони вчинення таких дій буде втручанням в проведення аукціону, що прямо заборонено положенням частини 12 статті 137 ГПК України.

Застосування законодавства про приватизацію

- **Постанова КГС ВС від 06.09.2023 у справі № 918/938/22**

Правова природа процедур реалізації майна на прилюдних торгах полягає в продажу майна, тобто у вчиненні дій, спрямованих на виникнення в покупця зобов'язання зі сплати коштів за продане майно та передання права власності на майно боржника до покупця - учасника прилюдних торгів. З аналізу частини 1 статті 650, частини 1 статті 655 та частини 4 статті 656 ЦК України вбачається, що процедура набуття майна на прилюдних торгах є різновидом договору купівлі-продажу. Такі висновки сформульовані у постановах ВП ВС від 23.10.2019 у справі №922/3537/17 , від 15.06.2021 у справі № 922/2416/17 (пункт 7.4), від 22.06.2021 у справі № 200/606/18 (пункти 45-47).

Торги (аукціон) є правочином. Якщо вони завершуються оформленням договору купівлі-продажу, то оскаржити можна договір, а вимога про визнання недійсними торгів (аукціону), оформлених протоколом електронного аукціону, не є належним та ефективним способом захисту.

Строки позовної давності

- **Постанова КГС ВС від 01.02.2024 у справі № 916/411/23**

Частиною 2 статті 30 Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна» встановлено, що строк позовної давності для звернення з позовом про відмову в затвердженні протоколу аукціону, визнання недійсними результатів приватизації об'єкта малої приватизації або договору купівлі-продажу об'єкта малої приватизації становить три місяці. Строк позовної давності для звернення з позовом про оскарження рішення органу приватизації про недопущення до участі в аукціоні або про неукладення договору купівлі-продажу з переможцем аукціону складає один місяць з дня оприлюднення результатів аукціону.

Тобто, у вказаному Законі йдеться про спеціальний строк позовної давності на звернення з вимогами про визнання недійсним договору купівлі-продажу об'єкта малої приватизації.

Дія Закону України від 30.03.2020 № 540-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)», яким врегульовано питання строків позовної давності на звернення з відповідними вимогами, **розповсюджується і на положення Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна».**

Отже, спеціальна позовна давність, передбачена ст. 258 ЦК України, строк якої у даному випадку визначено законом - частиною другою статті 30 Закону України «Про приватизацію державного та комунального майна», є продовженою відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)», на строк дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), про що правильно вказано судами.

На розгляді Об'єднаної палати КГС

Справа № 910/5663/22 (910/7708/17)

за позовом Фонду державного майна України

до 1) ТОВ "ЕСУ", 2) АТ "Державний експортно-імпортний банк України"

про розірвання договору купівлі-продажу акцій №КПП-582 від 11.03.2011, зобов'язання списати кошти та стягнення пені у розмірі 2 171 169 000,00 грн

Підстави передачі на розгляд ОП КГС:

ВІДСТУП

від висновку щодо застосування положень частини другої статті 651 Цивільного кодексу України, викладеного у постанові Верховного Суду 17.03.2020 у справі № 911/1102/19, про необхідність доведення істотності порушення договору.

На думку колегії суддів, Закон України "Про приватизацію державного майна" та Закон України "Про приватизацію державного і комунального майна" як спеціальні нормативно-правові акти мають пріоритет перед іншими законодавчими актами України у регулюванні відносин, пов'язаних з приватизацією державного майна.

Норми спеціальних законів на відміну від положень частини другої статті 651 Цивільного кодексу України не містять (не містили) такої підстави для розірвання договору купівлі-продажу об'єкта приватизації як наявність саме істотного порушення умов договору та не встановлюють (не встановлювали) необхідності використання будь-яких критеріїв для надання оцінки істотності такого порушення, і зокрема необхідності доведення обставин щодо завдання таким порушенням шкоди внаслідок якої друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні договору.

Спори з приводу оренди державного та комунального майна

Законодавство, що регулює відносини оренди державного і комунального майна

- Закон України «Про оренду державного та комунального майна» від 03.10.2019 р. № 157-IX (введений в дію з 01.02.2020 р.; окремі положення - з 01.07.2020 р.);
- Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV (введений в дію з 01.01.2004 р.);
- Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV (введений в дію з 01.01.2004 р.);
- Постанова Кабінету Міністрів України від 03.06.2020 № 483 «Деякі питання оренди державного та комунального майна»;
- Постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2022 № 634 «Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану».

Юрисдикційні питання

- **Постанова Верховного Суду від 21.11.2018 у справі № 358/160/17** (позов про визнання протиправним і скасування розпорядження, визнання протиправними дій)

У цій справі предметом спору є розпорядження районної ради про створення тимчасової комісії для проведення перевірки виконання позивачем умов договору оренди нежитлового приміщення, яке перебуває у спільній власності територіальних громад району в особі районної ради, а також дії з проведення такої перевірки.

Спірними у цій справі є правовідносини, які не пов'язані зі здійсненням відповідачем владних управлінських функцій, а стосуються перевірки ним як власником майна, виконання орендарем умов договору оренди цього майна, а отже, враховуючи суб'єктний склад, справу належить розглядати у порядку господарського, а не адміністративного судочинства.

- **Постанова Верховного Суду від 29.05.2019 у справі № 826/11736/14** (позов про визнання протиправним і скасування наказу про проведення інвентаризації, визнання протиправною відмови в укладенні договору оренди на новий строк)

Оскільки спірні правовідносини виникли між сторонами з приводу укладення договору оренди державного майна, зокрема невизнання переважного права товариства на оренду цілісного майнового комплексу державного підприємства на новий строк, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що цей спір не є публічно-правовим і має вирішуватися судами за правилами Господарського процесуального кодексу України.

Юрисдикційні питання

- **Постанова Верховного Суду від 19.02.2020 у справі № 813/3602/16** (позов про визнання незаконним і скасування рішення)

Оскільки міська рада в спірних правовідносинах не здійснює владних управлінських функцій, а в основі цього спору лежать правомочності щодо володіння, користування та розпорядження об'єктами права комунальної власності, тобто відносини, що склалися між відповідними суб'єктами щодо певного об'єкта комунальної власності у процесі його використання, то й спір у цій справі не є публічно-правовим та не належить до юрисдикції адміністративних судів.

Таким чином, за суб'єктним складом сторін та характером спірних правовідносин ця справа підлягає розгляду в порядку, визначеному Господарським процесуальним кодексом України.

- **Постанова Верховного Суду від 11.03.2020 у справі № 826/12814/18** (позов про визнання незаконними дій щодо організації конкурсу)

Спірні відносини виникли між сторонами з приводу укладення договору оренди державного нерухомого майна, в яких Регіональне відділення Фонду державного майна України діє від імені власника цього майна, а не як суб'єкт владних повноважень, який реалізує владні управлінські функції, а тому спір не підпадає під юрисдикцію адміністративних судів та має вирішуватися в порядку господарського судочинства.

Об'єкти оренди

- **Постанова Верховного Суду від 27.11.2018 у справі № 905/1227/17**

Згідно із частиною четвертою статті 61 Закону України «Про освіту» майно навчальних закладів може використовуватись як додаткове джерело фінансування цих закладів шляхом отримання доходів від надання в оренду приміщень.

У підпункті 2 пункту 8 постанови Кабінету Міністрів України від 27 серпня 2010 року № 796 «Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності» вказано, що навчальні заклади мають право надавати інші послуги, зокрема, надання в оренду будівель, споруд, окремих тимчасово вільних приміщень і площ, іншого рухомого та нерухомого майна або обладнання, що тимчасово не використовується у освітній, навчально-виховній, навчально-виробничій, науковій діяльності, у разі, коли це не погіршує соціально-побутових умов осіб, які навчаються або працюють у навчальному закладі.

Виходячи зі змісту вищенаведених правових положень, як додаткові джерела фінансування навчальних закладів законом передбачається можливість залучати, у тому числі доходи від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання. Проте надання в оренду таких приміщень, що тимчасово не задіяні, дозволяється лише для їх використання, пов'язаного з навчально-виховним процесом відповідного навчального закладу, за умови, коли це не погіршує соціально-побутових умов осіб, які навчаються або працюють у навчальному закладі.

Об'єкти оренди

- **Постанова Верховного Суду від 14.04.2021 у справі № 917/782/20**

Частиною п'ятою статті 63 Закону України «Про освіту» встановлено, що об'єкти освіти і науки, що фінансуються з бюджету, а також підрозділи, технологічно пов'язані з навчальним та науковим процесом, не підлягають приватизації, репрофілюванню або використанню не за призначенням.

Вирішальним в аспекті неухильного дотримання вимог зазначеної норми законодавець визначає **обов'язкове використання об'єктів освіти і науки, що фінансуються з бюджету, за цільовим призначенням, тобто тісну пов'язаність з навчально-виховним процесом мети такого використання** (в тому числі на умовах оренди). Невикористання певного приміщення навчальним закладом не свідчить про неприналежність цього приміщення до об'єкта освіти.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 16.02.2024 у справі № 917/1173/22**

Договір оренди нежитлового приміщення об'єкта освіти, укладений з порушенням положень частини п'ятої статті 63 Закону України «Про освіту» може визнаватися судом недійсним саме як оспорюваний правочин на підставі статей 203, 215 ЦК України, а не в силу вимог статті 228 цього Кодексу, тобто такий договір не є нікчемним правочином, що порушує публічний порядок і спрямований на незаконне заволодіння майном.

Вимоги власника (держави) про звільнення нежитлового приміщення об'єкта освіти та його повернення обласній адміністрації за актом приймання-передачі не можна вважати застосуванням наслідків недійсності договору оренди, тобто похідною вимогою про повернення орендарем одержаного на виконання такого правочину.

Вимога про повернення орендованого майна відповідачу, який не є орендодавцем чи балансоутримувачем, є самотійною і не має похідного характеру, тобто є негаторним позовом (про усунення перешкод у користуванні майном), на яку позовна давність не поширюється, проте задоволення вказаної вимоги об'єктивно унеможлиблюється в разі відмови в задоволенні позовної вимоги про визнання недійсним договору оренди.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 12.02.2019 у справі № 914/2649/17**

Надсилання відповідачу пропозицій про внесення змін до спірного договору оренди є виключно правом, а не обов'язком позивача, тому недотримання позивачем вимог частини другої статті 188 Господарського кодексу України щодо обов'язку надсилання іншій стороні пропозицій про зміну умов договору оренди не позбавляє його права звернутися до суду з позовом до відповідача про зміну умов договору за наявності спору, тобто відсутності згоди на зміну умов договору.

Те, що сторона спору не скористалася процедурою його позасудового врегулювання, не позбавляє її права реалізувати своє суб'єктивне право на зміну чи припинення договору та вирішити існуючий конфлікт у суді в силу прямої вказівки, що міститься у частині другій статті 651 ЦК України.

Право особи на звернення до суду для внесення змін у договір (чи його розірвання) у передбаченому законом випадку відповідає статті 16 Цивільного кодексу України, способам, передбаченим нею (зміна чи припинення правовідношення), і не може ставитися в залежність від поінформованості про позицію іншої сторони чи волевиявлення іншої сторони.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 01.10.2019 у справі № 910/4446/19 (1)**

Відповідно до положень Цивільного кодексу України, Господарського кодексу України та Закону України «Про оренду державного та комунального майна» сторонами договору найму (оренди) з відповідними правами та обов'язками є наймодавець (орендодавець) і наймач (орендар).

У цій справі укладено тристоронній договір про передачу майна територіальної громади міста Києва в оренду, за умовами якого орендодавцем є районна державна адміністрація, орендарем – комітет мікрорайону.

Третьою стороною зазначеного договору є балансоутримувач – комунальне підприємство, на якого згідно із зазначеним договором покладено лише обов'язок забезпечувати додержання вимог нормативно-правових актів із пожежної безпеки та контролювати виконання орендарем умов договору щодо сплати орендарем орендної плати та інших платежів і у разі виникнення заборгованості вживати відповідних заходів.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 01.10.2019 у справі № 910/4446/19 (2)**

Саме власникові належать права володіння, користування та розпорядження своїм майном (частина перша статті 317 Цивільного кодексу України), які він може реалізовувати на власний розсуд. Тобто **лише власник має право визначати юридичну долю свого майна**, у тому числі й шляхом надання майна іншим особам, а також повернення (вилучення) цього майна від відповідних суб'єктів.

Оскільки чинне законодавство не надає балансоутримувачу права виступати орендодавцем щодо орендованого нерухомого майна та мати права орендодавця, відповідно, **балансоутримувач не вправі заявляти вимогу про зобов'язання орендаря повернути орендоване майно, як і повідомляти відповідачеві про відсутність наміру продовжити договір**. Отже, балансоутримувач не має права замість власника (орендодавця) вимагати виселення орендаря.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 06.07.2021 у справі № 914/785/20 (1)**

Верховною Радою України 03.10.2019 прийнято Закон України «Про оренду державного та комунального майна». У зазначеному Законі в розділі «Прикінцеві та перехідні положення» було передбачено, що він набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування, та вводиться в дію з 1 лютого 2020 року (за винятком окремих зазначених норм).

Водночас пунктом 5 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» було визнано таким, що втратив чинність, Закон України «Про оренду державного та комунального майна» (Відомості Верховної Ради України, 1992 р., № 30, ст. 416 із наступними змінами) з дня введення в дію цього Закону.

У пункті 2 розділу «Прикінцеві та перехідні положення» передбачено, що договори оренди державного або комунального майна, укладені до набрання чинності цим Законом, продовжуються в порядку, передбаченому законодавством, яке діяло до дати набрання чинності цим Законом, до дати, яка наступить раніше: набрання чинності рішенням Кабінету Міністрів України чи рішенням представницького органу місцевого самоврядування (щодо договорів оренди комунального майна, розташованого в межах відповідної територіальної громади), передбаченим абзацом п'ятим частини другої статті 18 цього Закону, або 1 липня 2020 року.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 06.07.2021 у справі № 914/785/20 (2)**

Після настання однієї з дат, яка відповідно до цього пункту наступить раніше, але у будь-якому випадку не раніше дня введення в дію цього Закону, договори оренди продовжуються в порядку, визначеному цим Законом.

Договори оренди державного та комунального майна, укладені до набрання чинності цим Законом, зберігають свою чинність та продовжують діяти до моменту закінчення строку, на який вони були укладені.

Таким чином, законодавець передбачив умови та порядок продовження дії договорів, які були укладені відповідно до положень Закону України «Про оренду державного та комунального майна» від 10.04.1992 № 2269-XII.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 06.07.2021 у справі № 914/785/20 (3)**

Разом з тим інші дії, пов'язані з виконанням існуючих договорів, а також орендою державного та комунального майна з 01.02.2020 регулюються Законом України «Про оренду державного та комунального майна» від 03.10.2019 № 157-IX.

У такий спосіб законом прямо передбачено обов'язок відповідних органів застосовувати правові положення Закону України «Про оренду державного та комунального майна» від 03.10.2019 № 157-IX у випадку, якщо процедура, розпочата під час дії Закону «Про оренду державного та комунального майна» від 10.04.1992 № 2269-XII, не була завершена станом на 01.02.2020.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 12.05.2021 у справі № 902/591/20 (1)**

Частиною першою статті 2 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» від 10.04.1992 № 2269-XII (в редакції, чинній на момент укладення договору) визначено, що орендою є засноване на договорі строкове платне користування майном, необхідним орендареві для здійснення підприємницької та іншої діяльності.

З визначення поняття договору оренди випливають такі ознаки оренди, як різновиду майнового найму: оренда передбачає передачу майна у користування; таке користування є платним, що забезпечується внесенням орендарем орендодавцеві орендної плати у визначених розмірах; оренда передбачає передачу майна у строкове (тимчасове) користування; майно, що передається в оренду, може використовуватися орендарем виключно для здійснення підприємницької та іншої діяльності.

Згідно із частиною першою статті 10 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» у вказаній редакції істотними умовами договору оренди є: об'єкт оренди (склад і вартість майна з урахуванням її індексації); термін, на який укладається договір оренди; орендна плата з урахуванням її індексації; порядок використання амортизаційних відрахувань; відновлення орендованого майна та умови його повернення; виконання зобов'язань; забезпечення виконання зобов'язань – неустойка (штраф, пеня), порука, завдаток, гарантія тощо; порядок здійснення орендодавцем контролю за станом об'єкта оренди; відповідальність сторін; страхування орендарем взятого ним в оренду майна; обов'язки сторін щодо забезпечення пожежної безпеки орендованого майна.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 12.05.2021 у справі № 902/591/20 (2)**

У цій справі суди встановили, що зі змісту договору зберігання (з додатковими угодами) вбачається, що він є удаваним правочином, оскільки за своїм правовим змістом фактично є довгостроковим договором оренди державного майна з огляду на те, що містить усі ознаки договору оренди (передача майна в користування, строковість, оплатність, мета – здійснення господарської діяльності).

Оскільки при вчиненні удаваного правочину настання його мети – приховати інший правочин, бажають досягти обидві сторони, то до відносин цих сторін застосовуються правила того правочину, якому відповідає внутрішня воля сторін і який вони насправді вчинили.

Відповідно до спільного наказу Міністерства аграрної політики України та Фонду державного майна України від 06.05.2003 № 126/752 визначено передати до сфери управління Міністерства аграрної політики України гідротехнічні споруди, включаючи ставкові рибоводні споруди та пов'язані з ними робочі машини та обладнання, інше майно, яке на момент приватизації не увійшло до статутних фондів господарських товариств, створених в процесі приватизації на базі підприємств рибного господарства, зазначених в додатку.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 12.05.2021 у справі № 902/591/20 (3)**

Передача спірних гідротехнічних споруд в оренду відбулася на підставі договору, укладеного без участі Фонду державного майна України та його дозволу, у зв'язку з чим спірний договір укладено особою, в якій відсутні повноваження щодо укладання такого договору, а державне підприємство при укладенні спірного договору та додаткових угод перевищило свою компетенцію як балансоутримувач майна, тобто оспорюваний договір укладено з порушенням вимог чинного законодавства.

Оскільки договір зберігання разом з додатковими угодами укладені без участі Фонду державного майна України та без його дозволу як орендодавця державного майна, то наявні підстави для задоволення позовної вимоги про визнання даного договору з додатковими угодами недійсними, а похідна від неї вимога щодо зобов'язання користувача повернути державі в особі Державного рибоводного агентства України державне майно – гідротехнічні споруди, передані йому відповідно до договору зберігання, також є обґрунтованою.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 13.10.2021 у справі № 921/604/20 (1)**

Відповідно до частини третьої статті 9 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» від 03.10.2019 № 157-ІХ строк договору оренди не може становити менше п'яти років, крім випадків, визначених Порядком передачі майна в оренду.

Водночас за змістом статті 16 Закону України «Про оренду державного та комунального майна», яка визначає особливості укладення договору оренди державного і комунального майна та внесення змін до нього, договір оренди формується на підставі примірного договору оренди, що затверджується, зокрема, Кабінетом Міністрів України, – щодо майна державної власності. Договір оренди може відрізнятися від примірного договору оренди, якщо об'єкт оренди передається в оренду з додатковими умовами. Рішенням Кабінету Міністрів України можуть бути передбачені особливості договору оренди майна, що передається в оренду з додатковими умовами.

Особливості визначення умов передачі майна в оренду, в тому числі пам'яток архітектури та містобудування, укладення договорів оренди встановлюються Порядком передачі майна в оренду та представницькими органами місцевого самоврядування щодо комунального майна. **Порядком передачі майна в оренду встановлюються особливості внесення змін до умов договорів оренди та підстав для внесення таких змін, зокрема щодо зміни строку оренди у разі, якщо договір був укладений на строк, менший ніж мінімальний строк оренди, передбачений частиною третьою статті 9 цього Закону (частина четверта вказаної статті).**

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 13.10.2021 у справі № 921/604/20 (2)**

Постановою Кабінету Міністрів України від 03.06.2020 № 483 затверджено Порядок передачі в оренду державного та комунального майна (далі – Порядок № 483), положення якого визначають механізм передачі в оренду державного та комунального майна, включаючи особливості передачі його в оренду відповідно до положень Закону України «Про оренду державного та комунального майна».

При цьому порядок та умови зміни строку оренди у разі, якщо договір був укладений на строк, менший ніж мінімальний строк оренди, передбачений частиною третьою статті 9 цього Закону, визначені саме пунктом 125 Порядку № 483, відповідно до якого **не допускається внесення змін до договору оренди з метою збільшення строку його дії, крім випадків, коли договір був укладений на строк, що становить менш як п'ять років, та з моменту укладення не продовжувався, і заява орендаря стосується збільшення строку оренди з метою приведення його у відповідність із визначеним Законом мінімальним строком.** Заява орендаря підлягає задоволенню, якщо право власності на об'єкт оренди зареєстровано за державою (відповідною територіальною громадою) у Державному реєстрі речових прав станом на дату заяви орендаря або станом на дату закінчення строку, на який був укладений договір. У разі прийняття рішення про внесення змін до договору з метою приведення його строку у відповідність із мінімальним строком оренди, передбаченим Законом, договір оренди викладається в новій редакції згідно з примірним договором оренди, затвердженим відповідно до частини першої статті 16 Закону, але перебіг строку оренди визначається ретроактивно з дати підписання акта приймання-передачі майна за договором, до якого вносяться зміни шляхом викладення його у новій редакції. Якщо це вимагається законом, договір оренди, викладений у новій редакції, підлягає нотаріальному посвідченню і державній реєстрації.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

• Постанова Верховного Суду від 13.10.2021 у справі № 921/604/20 (3)

Системний аналіз положень пункту 125 Порядку № 483 дозволяє дійти таких висновків:

По-перше, вказаний пункт спрямований на уніфікацію умов договорів оренди державного та комунального майна, укладених до прийняття Закону України «Про оренду державного та комунального майна», а також договорів, що укладаються після його прийняття в частині строку його дії з метою забезпечення прав та гарантій учасників цих правовідносин.

По-друге, у цьому пункті нормативно закріплено як загальну заборону щодо збільшення строку дії договору оренди шляхом внесення змін до договору оренди державного та комунального майна, так і виключення з такої заборони для застосування якого необхідно дотримання наступних критеріїв:

а) договір був укладений на строк, що становить менш як п'ять років;

б) договір з моменту укладення не продовжувався;

в) заява орендаря стосується збільшення строку оренди з метою приведення його у відповідність із визначеним Законом мінімальним строком;

г) право власності на об'єкт оренди зареєстровано за державою (відповідною територіальною громадою) у Державному реєстрі речових прав станом на дату заяви орендаря або станом на дату закінчення строку, на який був укладений договір.

По-третє, відповідно до наведеного пункту можливість задоволення відповідної заяви орендаря кореспондує як його праву на внесення таких змін, так і обов'язку орендодавця розглянути зазначену заяву та, за умови відповідності вищенаведеним критеріям, внести зміни до укладеного договору з метою приведення його строку у відповідність із мінімальним строком оренди.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

• Постанова Верховного Суду від 13.10.2021 у справі № 921/604/20 (4)

По-четверте, пунктом 125 Порядку № 483 встановлено порядок внесення відповідних змін:

а) викладення договору оренди в новій редакції згідно з примірним договором оренди. При цьому, як зазначалося вище, за змістом частини першої статті 16 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» договір оренди формується на підставі примірного договору оренди, що затверджується Кабінетом Міністрів України – щодо майна державної власності або представницькими органами місцевого самоврядування – щодо майна комунальної власності, а якщо представницький орган місцевого самоврядування не затвердив примірний договір оренди комунального майна, застосовується примірний договір оренди державного майна.

Так, примірний договір оренди єдиного майнового комплексу державного підприємства, його відокремленого структурного підрозділу та Примірний договір оренди нерухомого майна, іншого окремого індивідуально визначеного майна, що належить до державної власності, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 12.08.2020 № 820.

б) **перебіг строку оренди визначається ретроактивно** з дати підписання акта приймання-передачі майна за договором, до якого вносяться зміни шляхом викладення його у новій редакції. Тобто строк зміненого договору фактично повинен дорівнювати встановленому у частині третій статті 8 Закону України «Про оренду державного та комунального майна» мінімальному п'ятирічному строку з моменту підписання відповідного акта.

в) викладений у новій редакції договір оренди державного або комунального майна підлягає нотаріальному посвідченню і державній реєстрації у випадках, передбачених законодавством.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 13.10.2021 у справі № 921/604/20 (5)**

Право на внесення змін до договору виникає лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом.

Враховуючи, що у цій справі правовою підставою внесення змін до договору є приписи абзацу 5 частини четвертої статті 16 Закону України «Про оренду державного та комунального майна», які конкретизовані в пункті 125 Порядку № 483, то зазначені зміни могли бути внесені до договору за згодою сторін або на підставі рішення суду, тобто укладення цього договору (внесення змін до нього) є обов'язковим в силу вказаних вище приписів чинного законодавства, з урахуванням алгоритму, наведеного Судом.

При цьому у випадку якщо право на внесення змін передбачено договором або законом, застосування норм статті 652 Цивільного кодексу України щодо його зміни або розірвання у зв'язку з істотною зміною обставин не вимагається.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 22.03.2023 у справі № 916/2469/21**

Закон від 03.10.2019 № 157-IX не передбачає такої підстави для продовження дії договору оренди як "мовчазна згода", натомість вимагає від орендаря вчинити юридично значимі дії, а саме, звернутись з заявою про продовження договору не пізніше ніж за три місяці до закінчення строку дії договору оренди, та надати звіт про оцінку майна.

Орендар має завчасно продемонструвати наявність у нього наміру продовжити користування майном шляхом надсилання орендодавцю відповідної заяви.

З іншої сторони, орієнтуючись на наявність чи то відсутність своєчасного повідомлення про такий намір, орендодавець отримує можливість належно спланувати подальші дії у зв'язку зі спливом строку договору оренди, зокрема, продовжити договір оренди за результатами проведення аукціону, що відповідає спрямованості законодавчих змін на забезпечення конкурентних засад передачі в оренду та максимальної ефективності використання комунального майна.

Покладення на орендаря обов'язку з надсилання заяви про продовження договору оренди відповідно до абзацу четвертого частини сьомої статті 18 Закону № 157-IX від 03.10.2019 (разом зі звітом про оцінку майна та рецензію на цей звіт) до спливу строку цього договору є вигідним для обох сторін і не є надмірно обтяжливим для будь-кого із них.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 28.02.2023 у справі № 910/13661/21 (1)**

Відповідно до пункту 2 Прикінцевих та перехідних положень Закону України № 157-IX договори оренди державного або комунального майна, укладені до набрання чинності цим Законом, продовжуються в порядку, передбаченому законодавством, яке діяло до дати набрання чинності цим Законом, до дати, яка наступить раніше: набрання чинності рішенням Кабінету Міністрів України чи рішенням представницького органу місцевого самоврядування (щодо договорів оренди комунального майна, розташованого в межах відповідної територіальної громади), передбаченим абзацом 5 частини 2 статті 18 цього Закону, або 1 липня 2020 року. Після настання однієї з дат, яка відповідно до цього пункту наступить раніше, але у будь-якому випадку не раніше дня введення в дію цього Закону, договори оренди продовжуються в порядку, визначеному цим Законом. Договори оренди державного та комунального майна, укладені до набрання чинності цим Законом, зберігають свою чинність та продовжують діяти до моменту закінчення строку, на який вони були укладені.

Колегія суддів наголошує на тому, що порядок продовження договорів оренди державного та комунального майна, який діяв до 31.01.2020 та був передбачений Законом України № 2269-XII (втратив чинність 31.01.2020), може бути застосовано до процедури продовження тих договорів, строк дії яких закінчився до 01.07.2020 включно, а щодо інших договорів оренди державного та комунального майна (строк дії яких закінчився після 01.07.2020) у силу вимог абзацу 3 пункту 2 Прикінцевих та перехідних положень Закону України № 157-IX має застосовуватися порядок продовження, визначений Законом України № 157-IX. Таким чином, законодавець передбачив умови та порядок продовження дії договорів оренди державного та комунального майна, укладених відповідно до положень Закону України № 2269-XII.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

• Постанова Верховного Суду від 28.02.2023 у справі № 910/13661/21 (2)

Оскільки строк дії договору оренди від 07.11.2017 визначено його сторонами до 07.10.2020, тобто вже після 01.07.2020, то до спірних правовідносин оренди державного майна підлягали застосуванню саме положення статей 18, 24, 25 Закону України № 157-ІХ, а не норми статей 17, 26, 27 Закону України № 2269-ІІ, виключно якими помилково керувався суд першої інстанції, а також частково суд апеляційної інстанції, який взаємовиключно послався на норми обох зазначених законів на обґрунтування підстав задоволення позову.

Частиною 1 статті 2 Закону України № 157-ІХ передбачено, що законодавство України про оренду державного та комунального майна, майна, що належить Автономній Республіці Крим, складається з цього Закону, інших законодавчих актів. Таким чином, оскільки в силу вимог частини 2 статті 9 ЦК України та частини 1 статті 2 Закону України № 157-ІХ в спірних правовідносинах у співвідношенні із загальним законом (стаття 764 ЦК України та частина 4 статті 284 ГК України) спеціальним законом є Закон України № 157-ІХ, пункт 2 Прикінцевих та перехідних положень якого підлягає пріоритетному застосуванню до спірних орендних правовідносин, колегія суддів вважає, що наведеним повністю спростовується твердження скаржника про недоведеність своєчасної (у встановлений нормами статті 764 ЦК України та частини 4 статті 284 ГК України місячний строк) відмови орендодавця від пролонгації договору оренди від 07.11.2017, яке (твердження) ґрунтується передусім на безпідставному застосуванні до правовідносин продовження договору оренди державного та комунального майна загальних норм статті 764 ЦК України та частини 4 статті 284 ГК України, а не положень статей 18, 19, 24, 25 Закону України № 157-ІХ як спеціального закону, на які правомірно послався суд апеляційної інстанції на обґрунтування підстав для задоволення позову.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 21.12.2022 у справі № 925/421/21**

Істотне порушення орендарем (наймачем) такої умови договору оренди комунального майна, як систематичне (два і більше разів) своєчасне (у строк встановлений договором) невнесення орендної плати або несплата її повністю, а також невиконання сторонами інших своїх зобов'язань, в тому числі несплата інших обов'язкових платежів, є достатньою правовою підставою для дострокового розірвання договору оренди в судовому порядку та повернення орендованого майна орендодавцю (наймодавцю) згідно з частиною третьою статті 26 Закону України "Про оренду державного та комунального майна". При цьому, сплата заборгованості з орендної плати та інших обов'язків платежів як після відкриття провадження у справі, так і напередодні подання позову не може виправдовувати бездіяльність відповідача, як господарюючого суб'єкта, якщо має місце неодноразове прострочення сплати цих платежів по договору, та бути підставою для висновку про відсутність істотного порушення умови договору оренди, оскільки однією із кваліфікуючих ознак договору оренди є його оплатний характер. Відповідно до частини першої статті 19 цього ж Закону орендар за користування об'єктом оренди вносить орендну плату незалежно від наслідків господарської діяльності.

Аналогічні частині третій статті 26 Закону України "Про оренду державного та комунального майна" від 10.04.1992 № 2269-XII підстави розірвання договору оренди викладені також у статті 24 Закону України "Про оренду державного та комунального майна", що набрав чинності з 01.02.2020.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 19.04.2021 у справі № 910/11131/19 (1)**

Користування майном після припинення договору найму є таким, що здійснюється не відповідно до його умов, тобто є неправомірним користуванням майном, у зв'язку з чим вимога щодо орендної плати за користування майном за умовами договору, що припинився (у разі закінчення строку, на який його було укладено тощо), суперечить змісту правовідносин за договором найму (оренди) та регулятивним нормам ЦК України та ГК України. В такому випадку у наймодавця виникає право на застосування до наймача відповідно до частини другої статті 785 ЦК України такої форми майнової відповідальності як неустойка у розмірі подвійної плати за користування річчю за час прострочення.

Оскільки поведінка боржника не може бути одночасно правомірною та неправомірною, то регулятивна норма статті 762 ЦК України ("Плата за користування майном") і охоронна норма частини другої статті 785 ЦК України ("Обов'язки наймача у разі припинення договору найму") не можуть застосовуватися одночасно, адже орендар не може мати одночасно два обов'язки, які суперечать один одному: сплачувати орендну плату, що здійснюється за правомірне користування майном, і негайно повернути майно.

Правовідносини щодо оренди державного і комунального майна

- **Постанова Верховного Суду від 19.04.2021 у справі № 910/11131/19 (2)**

Обов'язок орендаря сплачувати орендну плату за користування орендованим майном зберігається до припинення Договору (до спливу строку дії Договору оренди), оскільки орендна плата є платою орендаря за користування належним орендодавцю майном та відповідає суті орендних правовідносин, що полягають у строковому користуванні орендарем об'єктом оренди на платній основі.

Неустойка, стягнення якої передбачено частиною другою статті 785 ЦК України, є самостійною формою майнової відповідальності у сфері орендних правовідносин, яка застосовується у разі (після) припинення Договору - якщо наймач не виконує обов'язку щодо негайного повернення речі, і є належним способом захисту прав та інтересів орендодавця після припинення Договору, коли користування майном стає неправомірним. **Для притягнення орендаря, що порушив зобов'язання, до зазначеної відповідальності необхідна наявність вини (умислу або необережності) відповідно до вимог статті 614 ЦК України.**

Відносини оренди у період воєнного стану

- **Постанова Верховного Суду від 11.07.2023 у справі № 910/8348/22 (1)**

У пункті 54 Порядку передачі в оренду державного та комунального майна, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 03.06.2020 № 483 передбачено, що однією з додаткових умов оренди майна єдиного майнового комплексу може бути, зокрема, внесення протягом десяти робочих днів з дати укладення договору оренди плати не менш як за шість місяців або інший період, за який вноситься відповідна плата.

Однак, у зв'язку із запровадженням воєнного стану в Україні, Верховною Радою України Законом України від 01.04.2022 № 2181-IX внесено зміни до розділу «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про оренду державного та комунального майна» та доповнено пунктом 6-1, яким унормовано, що під час дії воєнного стану Кабінет Міністрів України може встановити інші правила передачі в оренду державного та комунального майна, ніж ті, що передбачені цим Законом.

Відносини оренди у період воєнного стану

- **Постанова Верховного Суду від 11.07.2023 у справі № 910/8348/22 (2)**

На виконання вказаних законодавчих приписів Кабінетом Міністрів України прийнято Постанову № 634, яка набрала законної сили 01.06.2022, та передбачає, що для договорів оренди, що укладаються в період воєнного стану, розмір авансового внеску та забезпечувального депозиту обмежений до розміру однієї місячної орендної плати.

Якщо в договорі оренди встановлено додаткову умову щодо сплати орендних платежів не менше ніж за шість місяців наперед, а орендар звільнений від сплати орендних платежів на час воєнного стану, то відповідно на цей час його звільнено і від виконання цієї умови договору оренди.

Невиконання такої умови договору орендарем не може слугувати підставою для його розірвання.

Відносини оренди у період воєнного стану

- **Постанова Верховного Суду від 12.04.2023 у справі № 917/565/22 (1)**

У пункті 5 постанови Кабінету Міністрів України «Про особливості оренди державного та комунального майна у період воєнного стану» від 27.05.2022 № 634 визначено, що договори оренди державного та комунального майна, строк дії яких завершується у період воєнного стану, вважаються продовженими на період дії воєнного стану та протягом чотирьох місяців з дати припинення чи скасування воєнного стану, крім випадку, коли балансоутримувач з урахуванням законодавства, статуту або положення балансоутримувача про погодження уповноваженим органом управління, до сфери управління якого належить балансоутримувач, за 30 календарних днів до дати закінчення договору оренди повідомив орендодавцю та орендарю про не продовження договору оренди з підстав, визначених статтею 19 Закону. Для продовження договору оренди на строк, передбачений цим пунктом, заява орендаря та окреме рішення орендодавця не вимагаються.

У разі коли граничний строк для подання заяви про продовження договору оренди припадає на період воєнного стану, цей строк продовжується на строк воєнного стану та три місяці з дати його припинення чи скасування (абзац 6 пункту 5 Постанови № 634 від 27.05.2022).

Відносини оренди у період воєнного стану

- **Постанова Верховного Суду від 12.04.2023 у справі № 917/565/22 (2)**

Правовий аналіз наведених нормативних приписів зазначеної Постанови дає підстави для висновку, що автоматичне продовження договорів оренди державного та комунального майна, строк дії яких закінчується під час дії воєнного стану, починається з 24.02.2022, за таких умов:

- строк дії відповідних договорів завершується у період воєнного стану;
- відсутнє повідомлення балансоутримувача, з урахуванням законодавства, статуту або положення балансоутримувача про погодження уповноваженим органом управління, направленою за 30 календарних днів до дати закінчення договору оренди, орендодавцю та орендарю про не продовження договору оренди з підстав, визначених статтею 19 Закону № 157-IX.

Відносини оренди у період воєнного стану

- **Постанова Верховного Суду від 12.04.2023 у справі № 917/565/22 (3)**

Верховний Суд погоджується з висновками суду апеляційної інстанції, що вказаними положеннями нормативно-правового акта, який набув чинності 01.06.2022, на орендодавця державного та комунального майна покладено обов'язок забезпечити продовження та припинення договорів оренди відповідно до пункту 5 цієї Постанови, починаючи з 24.02.2022.

Тобто, має місце надання зворотної сили нормативно-правовому акту в часі (ретроактивна дія) шляхом прямої вказівки про це в такому нормативно-правовому акті, і такий темпоральний прояв не суперечить принципу, вираженому в статті 58 Конституції України, оскільки ретроактивна дія вказаної Постанови уточнює початкові наміри законодавця забезпечити правову визначеність орендаря в умовах воєнного стану, який запроваджено в Україні з 24.02.2022.

Відносини оренди у період воєнного стану

- **Постанова Верховного Суду від 17.05.2023 у справі № 914/865/22**

Застосування статті 652 ЦК України в контексті війни

Управління комунальної власності органу місцевого самоврядування та лікарня звернулися з позовом до благодійного фонду про розірвання договорів оренди нерухомого майна та його повернення орендодавцю з мотивів того, що після укладення спірних договорів оренди відбулася істотна зміна обставин, якими сторони керувались при укладенні договорів, що є підставою для їх розірвання за рішенням суду, адже з початком військової агресії російської федерації проти України та введення воєнного стану на всій території України у балансоутримувача – лікарні виникла нагальна потреба в приміщеннях, які було передано в оренду за спірними договорами, і для забезпечення належного лікування переміщених дітей та їх комфортної реабілітації, медзакладу потрібні всі наявні у лікарні площі.

Верховний Суд визнав передчасними висновки судів попередніх інстанцій щодо відсутності істотної зміни обставин, якими сторони керувались при укладенні договорів оренди, оскільки суди не з'ясували чи вплинула військова агресія російської федерації проти України на зміну обставин (необхідність використання всіх приміщень лікарні для надання невідкладної медичної допомоги та лікування дітей, переміщених осіб саме у закладі лікарні), які заінтересована сторона не могла передбачити в момент укладення спірних договорів, та чи можуть бути усунуті такі обставини після їх виникнення без залучення спірних орендованих приміщень, за рахунок інших приміщень та яких саме.

Верховний
Суд

Дякую за увагу!